

М-р Олег Лисяк
кол. військовий звітодавець 1 УД

Битва без легенди

*...Ми йдем за свій Край, за стрілецький звичай
Ми йдем в бій за свою перемогу!*

(Вояцька пісня)

Минає шостий рік з часу, коли закінчилася друга світова війна. Якщо не на всіх, то принаймні на деяких полях боїв. Над втомленою війнами Європою не гудуть ще покищо, щераз гудки тривожних сирен, в бойових звідомленнях не чується назв європейських і африканських місцевостей, середньо-морські і східньо-європейські фронти другої світової війни відходять в забуття і входять вже поволі в підручники історії. Дещо інакше в Азії, де закінчився вже період «поміж миром і війною».

Минула світова війна дала лише одного переможеного, Німеччину. Вона дала теж лише одного переможця, яким став якраз той дивний державний утвір, опертий на неволі, терорі, людській кривді і ганьбі, якому ім'я ССРСР, і більшу кількість тих, що війни не програли, але і не виграли — хоч як вони допомагали її виграти Советському Союзові. До тих треба з перспективи п'ятьох років зарахувати і західніх альянтів, які вже мабуть, і самі себе не вважають тепер переможцями, «Ми закололи не того кабана», — заявив на одній з післявоєнних конференцій один з провідних політиків Заходу. Ми не збираємося судити, чи гітлерівська Німеччина була «не тим кабаном». Певно, що не став ним ССРСР.

Поміж тими, що війну програли або радше не виграли її, є й ми, українці. Ясно, що і після цієї війни не втратила актуальности засада: «Горе переможеним!» Зокрема це стосується до тієї частини збройної сили українського

народу, що увійде в історію наших визвольних змагань під назвою Дивізія «Галичина», переіменована опісля на «Першу Українську Дивізію Української Національної Армії». До цієї Дивізії і її кол. вояків особливо гостро застосовано цю історичну засаду. Нема потреби нагадувати всім відомих фактів трактування своїми і чужими вояків Дивізії після капітуляції. Це речі відомі, і повторювання їх тут не мало б цілі. Нас переможено, а стара воєнна засада каже: «Хто не вміє перенести поразки, той не заслуговує на перемогу». Ми хочемо заслужити на неї у майбутньому!

Бувають події в житті народів, які негайно після того, як вони стануться, стають подіями всенационального значення і входять, так би мовити, у національний пантеон. Не має значення, чи події ці мають позитивні чи негативні безпосередні наслідки, чи вони позначають похід уперед чи відступ — вони відзначаються як національні річниці — радости чи трагедії, вони входять в історію, їх святкують, про них пишуть, їх славлять і їм поклоняються. До таких подій, звичайно, належать великі політичні зміни, здобуття або втрата державної незалежності, великі і малі війни, великі і малі битви. Та не всі з них попадають у пантеон або, бодай, попадають не швидко.

Одною із таких подій останніх років у житті українського народу, одною з таких «непопулярних» битв — битв «без легенди», стала битва, що її вела в липні 1944 року, перша від часу закінчення Визвольних Змагань 1917-1921 року, українська регулярна військова частина — Перша Українська Дивізія під Бродами. Ця битва, найбільша з тих, яку вели українські збройні відділи у другій світовій війні, закінчилася нашою невдачею. Дивізію, яка входила тоді в склад німецької армії, нагальним ударом набагато переважаючих сил ворога було розбито. Не входимо в цій статті в причини стратегічної невдачі цієї битви, так як не говоримо тут про те, чи з політичного погляду було доцільно, що якраз тут, а не деінде, і в тому, а не в іншому часі опинилися кільканадцять тисяч найкращої боєздатної молоді. Це справа тих, що формували Дивізію, як і справа тих, що ввели

молоду, недосвідчену частину в один з найважчих боїв цієї війни на східньому фронті. Справою українських молодих вояків, як і справою тих старших, що знайшли стільки характеру, щоб стати піч-опліч з тими, яких вони кликали до зброї — було зробити своє діло в обороні рідної землі. Це ж, до речі, звичайна доля "хлопців". Тих самих «хлопців», що йдуть в тюрми, кладуть голови на ешафот, тих, що їх дорога веде в ліс, і тих, що «йдуть до бою темної ночі». Вони йдуть і, мабуть, навіть не знають, що вони гинуть так званою «геройською смертю». Тисячі з них гинули, не вінчаних бодай посмертною славою, й вони впали, обкидані болотом від одних і залишені на призволяще від інших. Коли б вони могли чути про те, як посуджувано їх смерть, вони довідалися б, що вони загинули «ні за що», хоч лягаючи тисячами під Почапами, Княжим, Олеськом, Підгірцями, вони знали, що кладуть своє життя за те, щоб інші жили. Вони вмирали в 1944 році на підблідських ланах у свідомості того, за що гинуть. Їх лягли тисячі від бомб нещадних бомбовозів, від большевицьких скорострілів і гранатометів, їх кров маками зацвіла в ті гарячі липневі дні в «брідському кітлі».

Яка доля спіткала їх? Тих молодих українців, що послушали поклику авторитетів і взяли зброю в руки? Де храм, який поставив їм вдячний народ? Ніхто ж бо не має сумніву, що вояки Дивізії не були «Івани без роду», що гинули, незнавши, за що, за царя, за Гітлера чи за чорт зна кого? Де слава, що вінчає тих, які віддають життя за батьківщину? Хто відзначує їх геройську смерть в річниці цих днів, коли вони своєю кров'ю скропили рідну землю, для якої вони не пошкодували життя?

Навіть згадуючи їх, громадськість не може позбутися певних застережень. Одна з наших газет, вміщуючи статтю про битву під Бродами, вважала потрібним додати піднаголовок: «Пам'ять поляглих за Батьківщину завжди свята»... «Завжди» ... Себто навіть і в цьому випадку!

Українські вояки, беручи рушниці спокійно і без ентузіязму, знали, що робили, і наперед годилися з наслідками свого кроку. Тому й ми не маємо претенсій ні

до кого — ми просто стверджуємо факти. Українські вояки, що переходили з червоної армії через фронт до своїх, повстанців УПА, що йшли в ліс, вояки Дивізії, що надягали німецькі шоломи — всі вони виконували лише свій обов'язок супроти майбутньої української держави. Коли йдеться про нас, вояків Дивізії, ми брали зброю, бо вірили, що треба обороняти нашу рідну землю, навіть коли ми не вірили тим, які давали нам цю зброю в руки.

На жаль батьківщина в ярмі, на полях, де в липні 1944 року тисячі молодих українських вояків склали своє життя на вівтар батьківщини, не видно тисячних процесій народу, не чути жалібних співів, прощі з усіх сторін країни не збираються, щоб відсвяткувати величезну, найбільшу в цій кривавій війні, гекатомбу українських вояків. Нема цього, бо в теперішніх умовах не може бути.

Але ж велика частина провідної верстви народу тепер на еміграції. Які відгуки цієї героїської смерти декількох тисяч добрих синів України ми чули в еміграційному середовищі? Хто згадував їх, хто говорив про них голосно всьому світові, хто обороняв їх честь, честь вірних синів своєї батьківщини? Хіба ж наше суспільство не має навіть і тепер, декілька років після закінчення війни, ніякої іншої відповіді, крім засоромленої мовчанки у відношенні не до живих кол. вояків Дивізії, але до їх загиблих товаришів? Чому так швидко зів'яли квіти, що ними обкидала новобранців захоплена юрба пам'ятної весни 1943 року?

Ясно, що завдання сказати слово про бій, в якому загинули наші найкращі товариші зброї, припадає нам, колишнім воякам Дивізії. Це необхідно зробити, бо події назрівають швидко, і може статися, що ця книга могла б не побачити денного світла і ніхто не сказав би світу про цей великий бій і про смерть наших друзів. Могло б статися таке, що ми погинемо в майбутніх днях, не виповнивши завдання, що його на нас накладено.

Якщо б таке сталось, нам сором був би вічний. «Війна минає, а слово лишається», — так каже стара засада. Тому й ми даємо світові це слово. Цю книжку, не писали ні письменники, ні літератори (Дивізія не була популярна між

письменниками), і тому може слова авторів не передадуть як слід, згідно з літературними правилами, всього жаху «брідського котла». Ми хотіли б, щоб наші слова стали квітами, що ми їх складаємо на могилах Друзів, яким хочемо спорудити таким шляхом пам'ятник «тривкіший від міді».

Але ми не хотіли б теж, щоб ці квіти були штучні, ми хотіли б бути об'єктивними і дати читачеві з-поза Дивізії повний образ «психічного клімату» і всіх тих умов, в яких поставала, діяла й врешті в травні 1945 закінчила перший етап своєї діяльності УД і її вояки. Хоч це невеличка збірна праця аж ніяк не є спробою написання повної історії Дивізії — це лише спроба опису одного з її боїв, всеж таки ми, бажаючи вивчити по змозі об'єктивно увесь цей комплекс питань, що називається «справою Дивізії» — даємо в цій книзі слово тим, що могли б про цю справу сказати щось суттєве. Тут і думки представника старшого покоління, учасника визвольних змагань I-шої світової війни і члена Військової Управи під час II-ої світової війни, тут погляди, що їх заступають визначні представники українського підпільного руху, тут слова чужинця-фахівця, шефа штабу нашої частини, тут і погляди самих членів Дивізії. Очевидно їх думки різні, і воно не може бути інакше. Щодо одного всі ці люди згодні, а саме як висловлюється один із співавторів цієї книги а одночасно і один із політичних опонентів Дивізії: «Так ініціатори самої ідеї творення української частини, як особливо учасники цієї збройної формації, мали перед очима українську рацію і бажали скріплення українського мілітарного, а в перспективі майбутнього і політичного потенціалу». Коротше: вояки Дивізії знали чого хотіли: вони хотіли бути українськими вояками і вони ними були!

Представники різних думок згодні і в другій справі: вони повні глибокої пошани супроти загиблих наших товаришів.

Ми не маємо наміру гльорифікувати їх. Ні майора Палієнка, командира важкого дивізіону артилерії, ні сотн. Палієва, який зумів загинути в бою разом з тими, яких він

кликав до зброї, ні ось цього стрільця Самбора, що неживими відкритими очима дивився з німим проханням у вічі своєму старшині, ні молоденького 17-річного військового звітодавця, фільмового репортера Володара Ратича, ні його друга Володимира Заворотюка, що не вернулися з-під Бродів, ні пор. Ігоря Поспіловського, який мав таку смерть якої бажав: «від кулі в серце і на полі», ні тих сотень старшин, що вірно стояли й пробивалися із своїми вояками, ні тих тисяч усіх інших, що ми їх називаємо «хлопцями» ... Ми не хочемо їх прославляти — ми хочемо лише зафіксувати низку об'єктивних фактів, без прикрас і без патосу показуючи їх як людей, які так хотіли жити і ... які загинули.

Поволі світ приходить до розуму. Ті самі, що негайно після закінчення війни видавали переможених в руки катів, сьогодні вже інакше (хоч і ще не зовсім правильно) дивляться на справи. Сьогодні ледве чи знайдеться хтось із чужинців, хто кинув би в лице борцям з комунізмом за волю свого народу згідливе слово «коляборант»! Чи ж не час вже власному суспільству переглянути своє ставлення до тих принаймні вояків Дивізії, що полягли. Не потайки, не з-під поли, а відкрито і сміливо поділімо жаль і тугу матерів, що їх сини загинули, сповняючи свій обов'язок, дружин, що їх чоловіки не повернулися ніколи. Вони загинули в брідському кітлі в боротьбі з большевизмом, ворогом людства, з яким щойно сьогодні стає до бою весь світ.

Ми не мали прапора. Коли б ми його мали, тоді в ті гіркі весняні дні, прегарного місяця травня 1945 року, коли ми, склавши зброю, йшли за дроти, ми порізали б його на шматки і розділили б так, щоб кожний полк, кожний дивізіон, кожний курінь, кожна сотня, чота й рій — кожний вояк отримали шматок його і понесли його в дальшому своєму життєвому шляху на серці, аж до того дня, коли під Бродами рвоне повітрям грімка переможна сальва-сальют в честь поляглих друзів.

Нехай листки цієї книги заступлять Вам, Товариші зброї, шматки прапора, якого ми ніколи не мали.

Зміст

ПРИЧИНКИ ДО ІСТОРІЇ ДИВІЗІЇ

4	<i>О. Лисяк</i> : Битва без легенди
10	... І після чверть сторіччя
16	<i>П. Шандрук</i> : Броди
23	<i>Л. Ортинський</i> : Перша Українська Дивізія на тлі політичних подій другої світової війни
47	<i>Л. Шанковський</i> : Бій під Бородами в навітлені советських джерел
55	<i>М. Хроновят</i> : Паралелія між визвольною боротьбою українців у двох світових війнах.
61	<i>о. І. Гриньох</i> : Дивізія "Галичина" й українське підпілля
83	<i>М. Ліщинський</i> : Вгляд в проблему Української Дивізії і її великої битви під Бородами
103	<i>Б. Підгайний</i> : Два шляхи — одна мета
110	<i>Р. Долинський</i> : Українська Дивізія та УПА під Бородами
117	<i>В. Д. Гайке</i> : Бій під Бородами
146	<i>К. Гірняк</i> : Українська Дивізія "Галичина"
162	<i>В. Державин</i> : Рецензія після 13-и років
168	<i>М. Брадович</i> : Книга геройства й остороги
172	<i>І. Кедрин</i> : 7000 <i>поляглих</i> за ідею
176	<i>В. Барагура</i> : Перша Дивізія УНА історична необхідність
179	<i>СПОГАДИ</i>
180	<i>о. Б. Левицький</i> : У 30-ту річницю боїв під Бородами

188	о. <i>М. Левинець</i> : Звіт
193	<i>В. Верига</i> : Наша сотня вже готова
231	<i>П. Силенко</i> : За прорив з оточення
241	<i>М.Л.</i> : Піонери
244	<i>М. Молодецький</i> : Аж до кінця...
263	<i>М. Длябога</i> : В артиперійському полку
278	<i>О. Луцький</i> : Чота воєнних звітодавців у боях під Бродами
282	<i>С. Гуляк</i> : Празник Св. Петра і Павла в окопах
285	<i>Л. Ортинський</i> : Ми повернемось
295	<i>БРОДИ В ПОЕЗІЇ</i>
296	<i>Б. Бора</i> : Дружам з-під Бродів
297	<i>С. Любомирський</i> : Броди
299	<i>В. Мусій</i> : Неначе вчора...
300	<i>М. Ліщинський</i> : Пелюстку маку, вітре, принеси...
301	<i>Ю. Форись</i> : Броди
302	<i>О. Лисяк</i> : Ми не заснем
303	<i>Є. Силенкова</i> : В вічну пам'ятку для Вас!...
304	<i>О. Божемська</i> : Дотик Пречистої
306	<i>М. Ліщинський</i> : Багнет на кріс!...
308	<i>В. Де-ву</i> : Брідська елегія
309	<i>М. Верес</i> : Броди
310	<i>Ю. Яремкевич</i> : На втраченій позиції
312	<i>Маркус</i> : Дружам з моєї чоти
313	<i>Т. Священко</i> : Безсмертним пицарям Бродів
314	<i>Б. Бора</i> : Вже відгреміла війна
315	<i>Ю. Форись</i> : Отче наш
317	<i>Б. Бора</i> : Мрія
318	<i>Р. Дразжньовський</i> : Післяслово